

UO'K: 811.112.2'373.7

NEMIS VA O'ZBEK FRAZELOGIZMLARINING TAQQOSIY TAHLILI: O'XSHASHLIK VA FARQLAR

Yusufjonova Shaxloxon Muxtorovna

FarDU., f.f.f.d., (PhD)

e-mail: usufzonovasahlo@gmail.com +998884133377

orcid.org/0000-0002-7124-4120

Anotatsiya Ushbu maqolada nemis va o'zbek frazeologizmlarining taqqosiy tahlili amalga oshiriladi. Frazeologizmlar xalqning madaniy merosi, tarixiy tajribasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi. Tadqiqotda nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning o'xshash va farqli jihatlari ko'rib chiqilib, ularning kelib chiqishiga ta'sir qiluvchi tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, frazeologizmlarning tarjima jarayonidagi qiyinchiliklari va madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o'rni ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: frazeologizmlar, nemis tili, o'zbek tili, taqqosiy tahlil, madaniy meros, tarjima, til va tarix

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕМЕЦКИХ И УЗБЕКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ

Аннотация В данной статье проводится сравнительный анализ немецких и узбекских фразеологизмов. Фразеологизмы являются важными языковыми единицами, отражающими культурное наследие, исторический опыт и мировоззрение народа. В исследовании рассматриваются сходства и различия фразеологических единиц в немецком и узбекском языках, а также анализируются исторические, культурные и социальные факторы, влияющие на их происхождение. Кроме того, обсуждаются трудности перевода фразеологизмов и их роль в межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: фразеологизмы, немецкий язык, узбекский язык, сравнительный анализ, культурное наследие, перевод, язык и история

A COMPARATIVE ANALYSIS OF GERMAN AND UZBEK PHRASEOLOGICAL UNITS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Annotation This article presents a comparative analysis of German and Uzbek phraseological units. Phraseological expressions are significant linguistic elements that reflect

a nation's cultural heritage, historical experience, and worldview. The study examines the similarities and differences between phraseological units in German and Uzbek, analyzing the historical, cultural, and social factors influencing their origin. Additionally, the challenges of translating phraseological expressions and their role in intercultural communication are discussed.

Keywords: phraseological units, German language, Uzbek language, comparative analysis, cultural heritage, translation, language and history

KIRISH

Har bir xalqning tili – uning ma’naviy va madaniy merosi, milliy o‘ziga xosligini ifodalaydigan eng muhim vositalardan biridir. Til faqatgina so‘zlashuv yoki ma’lumot yetkazish vositasi emas, balki uning tarkibida milliy madaniyat, urf-odatlar, an’ana va turmush tarzi ham mujassamdir. Aynan shu sababli, turli tillar o‘rtasidagi qiyosiy tadqiqotlar, xususan frazeologik birliklarni solishtirish, lingvistik va madaniy umumiylik hamda farqlarni ochib berishda katta ahamiyat kasb etadi.

Frazeologiya – bu tilshunoslikning muhim sohasi bo‘lib, tilda mavjud barqaror birikmalar, iboralar, maqol, matal va idiomalarni tadqiq qiladi. Frazeologik birliklar, odatda, tayyor shaklda qo‘llanadi, ularning semantikasi ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjimaga bo‘ysunmaydi. Bundan tashqari, frazeologizmlar avloddan-avlodga o‘tgan holda, til egalarining hayot tajribasi, dunyoqarashi va mentalitetining muhim qismini tashkil etadi.

Nemis va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar, ularning o‘ziga xos jihatlari, o‘xshash va farqli tomonlari, qo‘llanilish doirasi, semantikasi, etimologik manbalari tahlil qilinadi. Nemis tili Yevropa oilasiga mansub bo‘lib, o‘zbek tili esa turkiy tillar oilasiga kiradi. Bu ikki tilning turlicha genezisi, tarixi, madaniy konteksti hamda rivojlanish bosqichlari frazeologik birikmalarida ham o‘z ifodasini topgan. Shuning uchun ham ularning frazeologik sistemalarini qiyosan o‘rganish milliy mentalitet, xalq ma’naviyati hamda madaniy hayotni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Frazeologiya – tilshunoslikning barqaror so‘z birikmalarini, ularning lingvistik xususiyatlari, semantik-struktur tuzilishi va uslubiy vazifalarini o‘rganadigan bo‘limidir. [Frazeologizm],[frazeologik birlik],[idioma],[barqaror birikma] singari atamalar shu sohaning asosiy tushunchalari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Frazeologiya fanining shakllanishi 20-asrning birinchi yarmiga borib taqaladi. G‘arb lingvistik maktablarida (masalan, rus, ingliz, fransuz, nemis tilshunosligida) frazeologiyaning alohida soha sifatida ajralib chiqishida V.V.Vinogradov, Ch. Bally, A.A.Reformatskiy, L.P.Smith va boshqa ko‘plab olimlarning ilmiy ishlari muhim o‘rin tutgan. O‘zbek tilshunosligida ham frazeologiya bo‘yicha dastlabki izlanishlar 20-asr o‘rtalarida boshlangan. O‘zbek frazeologik sistemasini ilmiy jihatdan tadqiq qilgan olimlar sirasiga A.Madvaliyev, I.Musayev, N.Mahmudov, M.Yo‘ldoshev kabi tadqiqotchilarni kiritish mumkin.

Frazeologik birliklar murakkab semantik, struktur va funktsional xususiyatlarga ega. Ular, odatda, so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, o‘zining to‘liq ma‘nosini yo‘qotadi yoki noto‘g‘ri talqin qilinadi. Masalan, o‘zbek tilidagi [otning kallasidek] iborasi [juda katta, yirik narsani ifodalash uchun qo‘llanadi] yoki nemis tilidagi [ins Gras beißen -so‘zma-so‘z: maysa chaynash, ma‘nosi: o‘lish] jumllarida bu barqarorlik va semantik butunlik yaqqol ko‘zga tashlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Frazeologiya doirasida turli xil tasniflar taklif qilingan. Masalan, Vinogradov tasnifiga ko‘ra, frazeologik birliklar quyidagi toifalarga bo‘linadi:

1. Frazeologik bir butunlik (фразеологическое сращение): Ma‘nosi juda semantik mustahkamlangan, tarkibiy qismlari deyarli tahlil qilinmaydigan barqaror iboralar. Masalan, nemis tilidagi [blau machen - so‘zma-so‘z, ko‘k qilish]⁴²⁴ – lekin ma‘nosi: [ishdan yoki maktabdan qochish, bekorchilik qilish] yoki o‘zbek tilidagi [jon kuydirmoq],[qattiq harakat qilmoq, ter to‘kmoq].

2. Frazeologik birikma (фразеологическое единство): Ma‘nosi ma‘lum darajada izchil, lekin tarkibiy qismlari semantik jihatdan qisman tahlil etilishi mumkin. Masalan, nemis tilidagi [Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen]- [bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq] – ma‘no mazmuni butunligicha barqaror, ammo tarkibidagi [Fliegen] -[chivinlar], [Klappe]-[qopqoq] so‘zlari ayrim nutqiy kontekstlarda ham tanish ma‘noga

ega. O‘zbek tilida [ko‘zini ochmoq] [biror narsani tushunib yetmoq], [anglamoq] shu turkumga yaqin.

3. Frazeologik yoysilmalar (фразеологические сочетания): Qisman idiomatik birikmalar bo‘lib, tarkibidagi so‘zlardan biri erkin ma‘noda ishlatiladi, ikkinchisi esa cheklangan. Masalan, [ishq tuzog‘iga ilintirmoq]⁴²⁵ – bu yerda [ishq] so‘zi ma‘lum mazmunga ega, [tuzoq] so‘zi esa asliy ma‘nodan qisman foydalanadi.

Frazeologik birliklar tildagi to‘liq ma‘no yukiga ega, uslubiy ahamiyati katta bo‘lgan nutqiy vositalardir. Ular matn yoki so‘zlovchining nutqiga ekspressivlik, obrazlilik, hissiy boylik kiritadi. Shu bois ham adabiy asarlarni tahlil qilishda, tarjima ishlarida, shuningdek, lingvokulturologik tadqiqotlarda frazeologiya alohida e‘tibor talab qiladi.

Nemis va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lsa-da, inson hayotining asosiy sohalari, kundalik turmush, ijtimoiy munosabatlar, hissiy-kechinmalar, tabiat va jamiyat hodisalariga bo‘lgan munosabat ko‘pincha o‘xshash iboralar shaklida namoyon bo‘ladi. Masalan:

[Bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq] – o‘zbekcha,[Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen] – nemischa. Ikkalasi ham [bitta harakat bilan bir nechta foyda yoki maqsadga erishmoq] ma‘nosini anglatadi.

⁴²⁴ Виноградов В. В. "О теории фразеологии"

⁴²⁵ Mahmudov N. "O‘zbek tili frazeologik birikmalarining semantik-g‘oyaviy tahlili"

[Boshini tiyib olmoq,o‘zb] va [den Kopf zurechtsetzen,nem] – [o‘zini bosmoq, mulohaza bilan ish ko‘rmoq] ma’nosi. Albatta, kontekstdan kelib chiqqan holda ayrim farqlar bo‘lishi mumkin, biroq ikki tildagi obrazning umumiy g‘oyaviy mazmuni yaqin.

Bundan tashqari, frazeologik birliklar milliy madaniyat, milliy mentalitetni aks ettiradi. Misol uchun, o‘zbek tilida [baxt qushi] iborasiga tez-tez duch kelsak, nemislarda bu ko‘proq [Glücksvogel] shaklida uchraydi, ikkisida ham [baxtli odam] ma’nosi seziladi. Lekin mazkur iboralarning paydo bo‘lishi, etimologiyasi hamda qo‘llanilishida milliy xususiyatlar, tarixiy va madaniy omillar turlicha bo‘lishi mumkin.

XULOSA

Nemis va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili ko‘rsatadiki, ularning shakllanishida, semantikasida va qo‘llanilishida har ikki xalqqa xos bo‘lgan umumiy insoniy hamda milliy madaniy xususiyatlar mujassamdir. Bir tomondan, insonning tabiat va jamiyatga bo‘lgan munosabati, hayotiy ehtiyojlar, psixologik holatlar o‘xshash bo‘lgani sababli ko‘plab frazeologizmlar mazmunan yaqin yoki ekvivalent ifodaga ega. Ikkinchi tomondan, har bir til o‘z tarixiy, geografik, diniy, ijtimoiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgani uchun betakror milliy koloriti bilan ajralib turadi. Yakunda aytish mumkinki, nemis va o‘zbek frazeologizmlarining qiyosiy tahlili faqat akademik manfaat uchungina emas, balki real hayotda o‘zaro tushunishni yaxshilash, madaniy aloqalarni mustahkamlash va ko‘plab tarjima jarayonlarida sifatni oshirish uchun xizmat qiladi. Kelgusida ushbu sohada qo‘shimcha ilmiy izlanishlar o‘tkazish, raqamli texnologiyalar yordamida aniq ma’lumotlar bazasini yaratish, ijtimoiy tarmoqlarda, onlayn platformalarda faollikni kuchaytirish – barchasi ikki xalq va til o‘rtasidagi samarali hamkorlikning mustahkam poydevori bo‘lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Виноградов В. В. “О теории фразеологии”, Вопросы языкознания, 1947.
2. Bally Ch. “Traité de stylistique française”. Genève : Georg, 1909.
3. Reformatskij A. A. “Введение в языкознание”, Moskva : 1967.
4. Smith, L. P. “Words and Idioms: Studies in the English Language”. London : 1925.
5. Гаврин С. Д. “О фразеологии современного русского языка”. Л.: Наука, 1974.
6. A. Madvaliyev. “O‘zbek frazeologiyasining tadqiqi”, Toshkent: O‘zfan, 1978.
7. Musayev I. “O‘zbek frazeologizmlari lug‘ati”, Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
8. Mahmudov N. “O‘zbek tili frazeologik birikmalarining semantik-g‘oyaviy tahlili”, Toshkent: Fan, 1988.
9. Duden – Das Stilwörterbuch. Mannheim : Bibliographisches Institut, turli yillar nashri.
10. Röhrich, L. “Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten”. Freiburg : Herder Verlag, 1994.
11. Schemann, H. “Phraseologisches Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache”. Berlin : De Gruyter, 2011.

12. M. Yo‘ldoshev. “O‘zbek adabiyoti va frazeologiya masalalari”, Toshkent: Yozuvchi, 1995.

13. Boboxonov S. “Til va tafakkur uyg‘unligi: Frazeologik tahlil masalalari”, Toshkent: Akademnashr, 2010.

14. Toktog‘ulova G. “Turkiy tillarda frazeologiyani shakllanishi va rivojlanishi”, Bishkek: Ilim, 2015.